

HOE ONBEGRIPELIJK ZIJN AKTUALITEITENUITZENDINGEN ?

1. INLEIDING

Over de resultaten van onderzoek in de gedragswetenschappen wordt vaak geringschattend gesproken. De onderzoeker bewijst wat we al weten of, zoals Jan Blokker het zegt, "hij bewijst dat het licht uitgaat wanneer men het knopje van de schakelaar indrukt" (of iets dergelijks). Is dit soort onderzoek daarmee zinloos? Ik dacht het niet; dat hoeft het tenminste niet te zijn. In de eerste plaats levert dergelijk onderzoek op dat de problemen duidelijk geformuleerd worden, "hard" gemaakt.

Op zich hebben we daar niet zo veel aan: de problemen worden er niet minder door. Het voordeel ligt hierin, dat de onderzoeksgegevens kunnen dienen als uitgangspunt bij het oplossen van de problemen. Wanneer ik in het onderhavige geval een onderzoek doe met betrekking tot een bepaald probleem (i.c. de informatie van de radio-actualiteitenuitzendingen wordt door velen niet begrepen) dan doe ik dat omdat ik van mening ben dat we iets aan dat probleem moeten doen. De vraag is hoe en ik hoop dat een onderzoek aanwijzingen zal geven met betrekking tot dat "hoe". Want het gaat in gevallen als dit niet om het beoefenen van wetenschappelijk onderzoek, maar om het oplossen van problemen en daartoe is onderzoek een hulpmiddel.

In het volgende geef ik allereerst een overzicht van de resultaten van mijn onderzoek. Daarna volgen enkele konklusies en tenslotte geef ik een aantal suggesties om auditief aangeboden informatie toegankelijk te maken voor meer luisteraars dan nu het geval is.

2. DOEL VAN HET ONDERZOEK

Doel van het onderzoek was na te gaan in hoeverre informatieve radio-programma's begrijpelijk zijn. Als voorbeeld van dit soort programma's heb ik gekozen voor radio-actualiteitenuitzendingen. Dit materiaal heb ik eerst voorgelegd aan een aantal proefpersonen (studenten van de School voor Journalistiek) die een vooropleiding hebben die aanmerkelijk hoger ligt dan die van de gemiddelde radioluisteraar. Daarna werd het taalgebruik van een 18-tal willekeurig geselecteerde items nader beschouwd. Tenslotte werden deze items, voorzien van vragen, voorgelegd aan leerlingen aan het eind van de leerplichtige leeftijd. Naast vragen die betrekking hadden op het begrijpen van de boodschap, kregen deze leerlingen ook vragen voorgelegd met betrekking tot woord- en achtergrondkennis, interesse en de luisterfrequentie naar dit soort uitzendingen. Deze gegevens werden met elkaar in verband gebracht. Meer gedetailleerde informatie vindt men in de *CITO-memo's* nrs. 70, 72, 75 en 105¹⁾.

3. DE BEGRIJPelijkheid VOOR STUDENTEN

Uit de radio-aktualiteitenprogramma's van de (indertijd) vier A-omroepen, t.w. AVRO, KRO, NCRV en VARA werd in het voorjaar van 1973 een 160-tal willekeurige items geselecteerd. Deze items werden alle voorgelegd aan een groep van 10 studenten en docenten van de School voor de Journalistiek te Utrecht.

In eerste instantie werd nagegaan in hoeverre deze items "te aktueel" waren om later op hun begrijpelijkheid te beoordelen. "Te aktueel" werd als volgt gedefinieerd: als gevolg van de veranderde situatie stelt het goed kunnen begrijpen van het item meer of andere eisen aan de luisteraar dan op het moment van de uitzending. Na het verwijderen van de items die te aktueel werden bevonden uit het materiaal, resteerden er 116 voor verder onderzoek.

In tweede instantie werden de 116 resterende items naar onderwerp gekategoriseerd en door dezelfde groep docenten en studenten op hun begrijpelijkheid beoordeeld.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het resultaat van deze beoordelingsprocedure. In de laatste kolom staan vermeld de aantallen items waarop de percentages betrekking hebben.

tabel 1: Overzicht van de beoordeling van 116 aktualiteitenitems op hun begrijpelijkheid door studenten van de School voor de Journalistiek.

onderwerp	percentage begrepen	percentage niet begrepen	aantal items
Politiek	54	46	39
Sociaal-economisch	32	68	31
Milieu	87	13	15
Glamour	85	15	13
Justitie en orde	46	44	9
Rest	89	11	9

Wanneer men bedenkt dat de opleiding van de betrokken groep van beoordelaars relatief hoog was en dat de luisterkondities optimaal waren, is het op zijn minst verbazingwekkend dat 48 van de 116 items, meer dan 40%, niet werden begrepen.

Aanvankelijk werd geprobeerd aan te geven waarom een item niet begrepen werd. De volgende factoren kwamen daarbij naar voren:

- men kan niet goed horen wat er gezegd wordt, bijvoorbeeld als gevolg van een slechte telefoonverbinding.
- er wordt teveel informatie gegeven.
- teveel namen, begrippen, instellingen enz. worden bekend verondersteld.

- de verslaggever begint met een overdonderende start en geeft de luisteraar niet de gelegenheid die te verwerken.
- het item is slecht gestructureerd. De luisteraar denkt bijvoorbeeld dat de centrale boodschap wordt ingeleid, terwijl er niets meer volgt. Achteraf blijkt dan dat men niets van de mededeling "gehoord" heeft.

Het bleek onmogelijk om overeenstemming te bereiken over welke faktor de oorzaak was van het niet begrijpen van een item. Meestal was er sprake van een samenspel van bovengenoemde factoren. Pogingen om een *hoofdoorzaak* aan te wijzen leden daardoor schipbreuk.

4. HET TAALGEBRUIK

Het doel van dit onderzoek was na te gaan in hoeverre aktualiteiten-items te begrijpen zijn en welke de eventuele oorzaken zijn van hun moeilijkheid. Nadat duidelijk was geworden dat men zich in dit soort programma's richt tot een meer dan gemiddeld geïnformeerd publiek, heb ik onderzocht in hoeverre het taalgebruik "élitair" was. Een mogelijkheid daartoe was het toepassen van een leesbaarheidsformule op het materiaal²⁾.

Hiertegen zijn de gevolgte twee bezwaren aan te voeren:

1. Voor de Nederlandse taal hebben we niet de beschikking over een leesbaarheidsformule die geijkt is op teksten zoals in dit onderzoek werden gebruikt.
2. Onderzoek in het buitenland leert ons dat leesbaarheidsindices niet zonder meer geschikt zijn om de "luisterbaarheid" van een tekst te bepalen.

Harwood heeft een onderzoek gedaan naar de luisterbaarheid van teksten en maakte daarbij gebruik van een leesbaarheidsformule die aan de Nederlandse taal is aangepast. Het materiaal waarvan hij gebruik maakte (persbureau-telexen en radiokomentaren) laat zich zeer goed vergelijken met de door mij onderzochte teksten. Harwood vergeleek de begrijpelijkheid van deze teksten bij visuele en auditieve presentatie. Uit dit onderzoek bleek, dat de teksten globaal genomen beter begrepen werden naarmate de leesbaarheid ervan toenam. Dit gold zowel voor lezen als voor luisteren. Op grond van bovenstaande leek het mij zinvol om de door Harwood gehanteerde leesbaarheidsformule in de door Douma aan de Nederlandse taal aangepaste versie toe te passen op het door mij onderzochte materiaal. Eveneens op grond van bovenstaande overwegingen ben ik van mening dat de door mij gevonden resultaten met de nodige voorzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd. Overigens voelde ik mij gesterkt in de toepassing van een leesbaarheidsformule op mijn materiaal door het feit dat de teksten over het algemeen bestaan uit auditief gepresen-

teerde schrijftaal. Het resultaat van de toepassing van de Flesh-Douma-formule op 18 willekeurig gekozen teksten was, dat 14 ervan boven de "gemiddelde" moeilijkheidsgraad lagen: 5 op MULO-, 8 op HBS- en 1 op universitair niveau. Nogmaals: geen bewijs, maar het sterkt mij vermoeden dat de betrokken journalisten er niet in slagen zich in hun taalgebruik aan te passen aan het publiek waartoe zij zich richten, t.w. de ongeschoolde luisteraar.

5. DE BEGRIJPelijkheid VOOR LEERLINGEN

In de derde plaats werd nagegaan in hoeverre de door ons geselecteerde 18 items begrijpelijk waren voor leerlingen aan het eind van de leerplichtige leeftijd. Daartoe werden bij ieder item drie multiple choice-vragen gekonstrueerd die betrekking hadden op de inhoud van de boodschap. Om na te gaan in hoeverre de factoren achtergrondinformatie en woordgebruik een rol spelen bij het begrijpen van dit soort informatie werden bij ieder item ook nog drie vragen gesteld die informeerden naar de achtergrondkennis, en drie vragen die betrekking hadden op het woordgebruik. De leerlingen waren verdeeld over de drie volgende categorieën van onderwijs: LBO, MAVO en HAVO/VWO. Verder werden bij de testafname vragen gesteld naar de interesse van de leerling voor de (drie) verschillende onderwerpen waarover de items handelden en naar de luistergewoonten met betrekking tot dit soort uitzendingen.

Hieronder volgt een overzicht van de resultaten.

SCHOOLTYPE

De toetsen *tekstbegrip*, *achtergrondkennis* en *woordkennis* bevatten elk 54 (18 x 3) vragen.

Onderstaand overzicht geeft het gemiddelde percentage goede antwoorden per leerling voor de drie door ons onderscheiden categorieën van onderwijs. De percentages zijn gekorrigeerd voor raadkans³⁾.

tabel 2: Relatie tussen schooltype en toetsscores

Schooltype	Gemiddelde score per leerling op de toetsen geordend naar vraagsoort				Aantal betrokken leerlingen
	T(ekstbegrip)	A(chtergrondkennis)	W(oordkennis)	Totaal gemiddelde	
HAVO/VWO	65	64	73	68	299
MAVO	50	52	58	53	139
LBO	35	43	43	41	400

Het is duidelijk dat leerlingen van het LBO het minste begrijpen van de informatie die wordt gepresenteerd in de items (tekstbegrip), de minste kennis bezitten omtrent het bredere verband waarin de gebeurtenissen moeten worden geplaatst (achtergrondkennis) en het meeste moeite hebben met het woordgebruik (woordkennis). De leerlingen van het HAVO/VWO scoren op alle drie de onderdelen het hoogst. De leerlingen van de MAVO nemen een duidelijke middenpositie in.

LUISTERFREKWENTIE

Onderstaand overzicht geeft de gemiddelde scores over de drie toetsen per leerling verdeeld over de drie door ons onderscheiden luisterfrequenties. Ook hier weer zijn de scores omgezet in (gecorrigeerde) percentages.

tabel 3: Relatie tussen luisterfrequentie en toetsscores

Frequentie van luisteren naar aktualiteitenuitzendingen	Gemiddelde score per leerling op de toetsen geordend naar vraagsoort				Aantal betrokken leerlingen
	T	A	W	totaal gemiddelde	
0 keer per dag	43	47	50	47	184
1 keer per dag	47	51	56	52	292
2 of meer keer per dag	52	55	60	56	362

Het is duidelijk dat leerlingen die geregeld naar aktualiteitenuitzendingen luisteren, op alle drie de onderdelen hoger scoren dan leerlingen die dit nooit of bijna nooit doen. Opvallend is dat dit het sterkste het geval is bij het onderdeel woordkennis, terwijl de woorden geen duidelijke relatie vertonen met de aard van de onderwerpen die in de uitzendingen aan de orde worden gesteld. Wellicht speelt hier een rol de "gezinsinteresse".

De radio (voor de draagbare radio geldt dit overigens in mindere mate) is een kollektief gebruiksvoorwerp binnen het gezin. Het aanzetten van nieuws en daaropvolgende aktualiteitenuitzending is veelal een gezinsbesluit. De frequentie waarmee men luistert zegt daardoor vooral iets over de interessesfeer van het milieu waarin de betrokken leerling verkeert, en daarmee over de onderwerpen van gesprek, lektuur enz. waarmee hij dagelijks wordt gekonfronteerd.

INTERESSE

Aan de leerlingen werd gevraagd voor welk van de drie onderwerpen waarover de items handelen, zij de meeste interesse hadden. Onderstaand overzicht geeft de gemiddelde scores per leerling, verdeeld over de verschillende interessevoorkeuren in (gecorrigeerde) percentages.

tabel 4: Relatie tussen interesse en toetsscores

Interesse	Gemiddelde score per leerling over de toetsen geordend naar onderwerp				aantal betrokken leerlingen
	Milieu	Politiek	Soc. ec.	totaal gemiddelde	
Milieu	57	44	51	51	617
Politiek	66	55	58	60	99
Soc. ec.	59	54	54	56	122

Er bestaat een duidelijk aanwijsbare relatie tussen de aard van de voorkeur voor één van de onderwerpen en de gemiddelde scores op de toetsen. Leerlingen die het meest geïnteresseerd zijn in politieke onderwerpen, scoren op elk der toetsen gemiddeld hoger dan de andere leerlingen. De scores van de leerlingen wier interesse naar het milieu uitgaat, zijn duidelijk het laagst. Men zou zich de vraag kunnen stellen in hoeverre de keuze van milieu ook werkelijk op een voorkeur wijst. Ik vermoed dat dit onderwerp door veel leerlingen is aangekruist uit gebrek aan interesse voor beide andere onderwerpen.

SCHOOLTYPE EN INTERESSE

Er bestaat een sterke samenhang tussen schooltype en score (zie tabel 2). Wanneer de interesse voor politieke onderwerpen bij leerlingen van het HAVO/VWO duidelijk hoger is dan bij leerlingen van het LBO, zou de hogere score voor leerlingen die vooral voor politieke onderwerpen geïnteresseerd zijn, verklaard kunnen worden uit de aard van het schooltype waaraan ze verbonden zijn. In verband hiermee geef ik hieronder de verdeling van de interesse over de verschillende schooltypen.

tabel 5: Relatie tussen schooltype en interesse

Interesse	Schooltype					
	HAVO/VWO		MAVO		LBO	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Milieu	310	78	108	78	190	66
Politiek	36	9	12	9	51	18
Soc.ec.	50	13	19	14	49	17
Totaal	396	100	139	101	290	101

Uit bovenstaande tabel blijkt, dat de interesse voor politieke onderwerpen bij het LBO relatief tweemaal zo hoog is als bij de leerlingen van beide andere schooltypen. Dit maakt de hogere score van leerlingen wier interesse voor politieke onderwerpen het sterkst is, des te opvallender: leerlingen met de meeste interesse voor politieke onderwerpen komen verhoudingsgewijs meer voor bij het LBO dan bij het MAVO of HAVO/VWO. De scores van de leerlingen die het meest in politieke zaken geïnteresseerd zijn, zijn gemiddeld op alle subtoetsen, zowel verdeeld naar onderwerp als naar vraagvorm, hoger dan die van leerlingen die het meeste interesse hebben voor één van beide andere onderwerpen. Dit, ondanks het feit, dat zij voor het merendeel afkomstig zijn uit het schooltype dat op alle (sub)toetsen het laagst scoort.

6. KONKLUSIES

De items uit radio-aktualiteitenuitzendingen handelen grotendeels over politieke en sociaal-economische onderwerpen. Bij dit onderzoek bedroeg hun aantal 70 van de in totaal 116 items. Hiervan werd meer dan de helft (56%) niet begrepen door de relatief hooggeschoolde groep van proefpersonen, studenten van de School voor de Journalistiek, die luisterden onder ideale condities. Op grond van dit resultaat mag men aannemen dat de belangrijkste items voor het merendeel te moeilijk zijn voor de gemiddelde luisteraar. De leesbaarheid van de teksten wekt de indruk dat het taalgebruik van dit soort programma's moeilijk is. Dit vermoeden wordt gesterkt door de scores op de toets woordkennis. Zelfs voor de verbaal redelijk begaafde groep van leerlingen van het HAVO/VWO bleek het woordgebruik dat in de aktualiteitenitems werd gebezigd, vaak te moeilijk. Dat dit in veel sterkere mate gold voor leerlingen van het LBO zal niemand verbazen.

De teksten met vragen die werden voorgelegd aan leerlingen aan het

eind van de leerplichtige leeftijd, behoorden tot de categorie items die door de studenten van de School voor de Journalistiek wel werden begrepen. Met andere woorden: deze items behoorden tot de eenvoudigste helft. De leerlingen van het LBO begrepen ze echter voor slechts 35%, dus niet.

Tenslotte blijkt dat interesse een belangrijke faktor vormt bij het al dan niet begrijpen van dit soort informatie. Leerlingen die geïnteresseerd zijn in de politiek, scoren duidelijk het hoogst, ondanks het feit dat ze voor het merendeel uit het LBO afkomstig zijn.

7. EEN PROCEDURE OM INFORMATIEVE UITZENDINGEN VOOR MEER LUISTERAARS TOEGANKELIJK TE MAKEN

Aan het begin van dit artikel heb ik gesproken over de zin van dit soort van onderzoek: het verschaft ons informatie die een bijdrage kan leveren tot de oplossing van een probleem. Dit onderzoek leert ons dat aktualiteitenitems moeilijk te begrijpen zijn en dat dit onder meer kan worden toegeschreven aan een gebrekkige kennis bij de luisteraar van de achtergronden waartegen nieuwsfeiten moeten worden geplaatst, en de moeilijkheid van de taal waarvan de bij dit soort programma's betrokkenen zich bedienen.

In gesprekken met medewerkers van aktualiteitenrubrieken is mij gebleken dat men hier wel degelijk van op de hoogte is en men kan zich daarom de vraag stellen, hoe het komt dat zij zo weinig rekening houden met hun publiek.

- In een interview zit de verslaggever te praten met een deskundige; zelf heeft hij, door het lezen van een artikel of door er onderweg in de auto over na te denken, zich voorbereid. Daarna volgt nog een voorgesprek en dan wordt er logischerwijs met een meer dan gemiddelde kennis van zaken gesproken.
- De betrokkenen hebben meestal een meer dan gemiddelde schoolopleiding en dit heeft consequenties voor het taalgebruik.
- De geïnterviewde houdt rekening met verschillende mogelijke luisteraars en denkt daarbij in de laatste plaats aan het grote publiek, want dat kent hij niet. Waar hij wel aan denkt zijn ondermeer zijn vakgenoten, zijn baas, zijn partijgenoten enz., die ieder woord van hem ontleden en als gevolg waarvan hij zich vaak zo genuanceerd uitdrukt dat die het als enigen ook begrijpen.
- De journalist denkt niet in de laatste plaats aan zijn kollega's: van hen krijgt hij commentaar op zijn werk.

Bovengenoemde factoren zijn er verantwoordelijk voor dat aktualiteitenuitzendingen, zowel in hun taalgebruik als in de voor een goed begrip noodzakelijke achtergrondkennis, niet aansluiten bij de gemiddelde luisteraar. Slechts een enkeling slaagt erin het mozaïek van nieuwsfeiten dusdanig te structureren dat een totaalbeeld duidelijk wordt. Ik weet niet of nieuwsgierigheid een aangeboren drift is, maar

het heeft er wel alle schijn van als men bedenkt dat, ondanks de onmacht tot structureren, we dagelijks voortgaan met het veroveren van nieuwsfeiten die we slechts ten dele begrijpen. En wat nog vreemder is: we luisteren of kijken liever naar nieuwsuitzendingen en aktualiteitenprogramma's dan naar een programma over de achtergronden van het nieuws, terwijl we juist aan structurering zo'n behoefte hebben. Dit betekent dat wij het probleem van de gebrekkige achtergrondkennis moeten oplossen door in de presentatie van het nieuws duidelijk te maken tegen welke achtergronden de informatie moet worden geplaatst.

Rest het probleem van de taal. Tot de taak van de journalist behoort het optreden als intermediair tussen deskundige en luisteraar. Bij een interview zal hij sprekend met de eerste uit moeten gaan van het taalniveau van de laatste. Een haast onmogelijke eis die voortvloeit uit de ongewoondheid van de situatie: A praat met B om C iets duidelijk te maken. Een niet bepaald alledaagse vorm van communiceren.

De journalist zal zich in zijn taalgebruik moeten aansluiten bij de gemiddelde luisteraar, ondanks het feit dat de situatie waarin hij werkt, hem in de verleiding brengt dit niet te doen. Dit is een professionele eis: zolang hij dit niet doet, kan hij zijn taak niet goed uitoefenen. Het is duidelijk dat de door mij geformuleerde richtlijnen: meer structuur aanbrengen in de nieuwsfeiten en het aanpassen van het taalgebruik aan de gemiddelde luisteraar, niet zo maar in de praktijk kunnen worden gebracht. Dit dient plaats te vinden via een systeem van begeleiding. De omroepjournalist verkeert op het ogenblik in de situatie dat hij op geregelde tijden te horen krijgt dat hij zijn werk allerberoerdst doet, terwijl hij geen enkele hulp krijgt om zijn werkwijze te verbeteren. Zolang een omroep het noodzakelijke onderzoek en de daarmee samenhangende begeleiding beschouwt als een sluitpost op de begroting, en niet als een noodzakelijke ondersteuning van zijn medewerkers, zal deze frustrerende situatie blijven voortbestaan.

Noten:

¹⁾ Deze memo's kunnen gratis aangevraagd worden bij het CITO postbus 1034 te Arnhem.

²⁾ In een latere fase van het onderzoek werd ook aandacht besteed aan het woordgebruik.

³⁾ Deze correctie vond plaats met behulp van de formule $S = X - \frac{K-1}{Y}$

S = gecorrigeerde score

X = aantal vragen dat juist beantwoord is

Y = aantal vragen dat fout beantwoord is

K = aantal alternatieven per vraag

Na deze correctie werden de ruwe scores omgezet in percentages.

Literatuur:

- Albrecht, Horst: Sprachbarrieren vor dem Bildschirm, in: *Rundfunk und Fernsehen*, 20. Jahrgang 1972/73, pag. 287-305
- Belson, William A.: *The impact of television*, London, Crosby Lockwood & Son Ltd, 1967
- Cartier Jr., F. A.: Listenability and Readability, in: *Speech Monographs*, maart 1955, pag. 49-53
- Chall, J. S. en H. Dial. Predicting listener understanding and interest in newscasts, in: *Educational Research Bulletin*, 27, pag. 141-153
- De inhoud van radio-actualiteitenrubrieken*, NOS, Afd. Kijk- en Luisteronderzoek, Rapport nr. 74, Hilversum z.j.
- Eisenson, Jon. Auer, J. Jefferey en Irwin, John V.: *The Psychology of communication*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1963
- Groombridge, Brian: *Television and the people*, Penguin Books Ltd, Hammondsworth, 1972
- Hauwermeiren, Paul van. *De leesbaarheidsmeting*, Toepasselijkheid op het Nederlands, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven 1972
- Klapper, Joseph T.: *The effects of mass communication*, New York, The Free Press 1969
- Knegtmans, J. J. *Een overzicht van het readability-onderzoek in de Verenigde Staten en in Nederland*. Instituut voor Neerlandistiek/Taalbeheersing, Amsterdam 1970
- Maslow, Abraham H.: *The psychology of science*, Chicago, Henry Regnery Company, 1970
- Matson, Floyd W.: *The broken image*, Garden City, New York, Doubleday & Company, Inc., 1966
- Prick, L. en M. van Delden: *De listenability van actualiteitenitems*. De toepassing van leesbaarheidsformules op gesproken taal. Arnhem, CITO-memo nr. 70, 1973
- Prick, L.: *Oorzaken van de moeilijkheid van radio-actualiteiten*. Arnhem, CITO-memo nr. 72, 1973
- Prick, L.: *De mate waarin actualiteitenuitzendingen worden begrepen*. Arnhem, CITO-memo nr. 75, 1974
- Prick, L.: *Onderzoek actualiteitenitems: psychometrische resultaten*. Arnhem, CITO-memo nr. 105, 1974
- Rennen, Toon: *Leesbaarheid en beluisterbaarheid*, Nijmegen, Instituut voor Massacommunicatie van de Katholieke Universiteit te Nijmegen, 1974
- Tichenor, P. J., G. A. Donohue en C. N. Olien: Mass media flow and differential growth in knowledge, in: *Public Opinion Quarterly*, Summer 1970, pag. 159-170
- Trenaman, J. M.: *Communication and comprehension*, London, Longman 1967